

ACC. N:R M. 14986:1-33.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Västergötland Upptecknare: And. Johansson, Hvid
Härad: Kind Berättare: olika personer; se uppt. bla-
Socken: Ö. Förlunda Berättarens yrke: dens bakida!
Uppteckningsår: 1954 Född år i

Kvinnor och kvinnliff. s. 1-33.
(sid. 33 är en skiss)

LuF 99.

26/11-54

Skriv endast på denna sida.

L. U. F. 99 Kvarnar och Kvarndrift.

Först vill jag meddela folklivsarkivet, att jag med denna min uppteckning, får ganska svårt att följa formulärets frågor i den ordning. Orsaken är, att här i Ö. Frälunda och på många mils omkrets, aldrig har funnits någon s. k. väderkvarn. Dessa kvarnar som, drivits av vinden, hade väl drivkraften blivit för sjämn, här i dessa skogsstrakter. Så alla frågor, som gäller dessa kvarnar, måste jag också av naturliga skäl avstå, att besvara. Jag vet också att det har funnits fler kvarnar än vad mina uppteckningar beskriver, men jag har inte kunnat finna någon person, som har känt till deras beskaffenhet. Men de var vist alla i det närmaste lika. Jag gör mina uppteckningar efter berättarnas uppgifter, varje kvarn för sig sjämn.

Luf 99
1.

2.
Kvarnar som har funnits här i Öfrölunda, har varit av typen skvalta och hjulkvarn i äldre tid. Senare turbindriva, nu eldriva.

Följande rypleckning gäller en skvalta kvarn. Det är berättarna Nils & Elie Poirus födelsehem Törebo, som en sådan kvarn funnits. Den byggdes av deras farfar August Eklundsson och en grannne till honom, precisa året kunde de ej ange, men troligen 1850-1860. Detta var ju icke någon stor kvarn, mest avsedd för eget och några granngårdars behov. Den var i användning ända till 1920, fast 1915 ändrades drivkraften från skvalta till turbin. Själva grundanläggningarna till denna kvarn fins ännu kvar, fast de visserligen jag har själv sett det. Berättarna tala om, att de som barn, fick vara vid kvarnen och mala, fast den då var ändrad till turbindrift. Men båda två har fullkomlig reda på

3.
hur den gamla svartta kvamen såg ut.
Skissen som medföljer har ritats av Nils Torén.
Dammen var gjord av gråsten, fallet var ej så
särskilt stort, men det var ju fördelen med en
svartta, att de ej behövde så mycket vatten,
som hos en hjulkvarn. I denna kvarn fanns
blott ett par stenar, på dessa kunde man, så-
väl grov, som finmala. Stenarna skruvades
då olika hårt ihop, på detta sätt fick man
fram en grovare eller finare malning.

När drivkraften ändrades till turbin, gjorde
Karl Torén (berättarnas fader) själv siktat,
detta skedde under första världskrigets
första år, då jordbrukarna hade s. k. sjö-
huskäll. Från turbinen anlades också ellyns
för eget behov, detta hade man ända till 1921
då elkraft från annat håll drogs fram ge-
nom bygden. Den stående stocken till svartta

var av ek, likaså drinkuggarna. Ek ansågs
vara det starkaste träslaget till dessa
påfrestningar. det var ju en ständigt nötkning
allra helst på kuggarna. Till öfrigt byggades
material till en sådan kvarn användes krumer
och bräder av gran och fur. På en plats, som
var gott om ek, användes sådan så mycket
som möjligt, till sådana delar, som var ut-
satta för stort slitage och påfrestningar.
Något fiske fanns ej vid denna kvarn, jag åter
kommer till detta vid min skildring af en
annan kvarn. Ej långt från denna kvarn,
fanns en hvelkvarn, den var samfärd för en
roste. Jag har inte lyckats få tag på någon
person, som känner till, vederbörandes
skyldigheter och rättigheter till en sådan
kvarn. Den kvarnens namn var Landsvad.

Denna min rypteckning gäller en tyulkvarn,
som varit i gång i 90 år. Den byggdes år 1830
av änkan Guna Pettersson, hon var farmor
till berättaren Haktuin Jakobsson. Berättaren
äger och brukar denna gård, som hans far
och farföräldrar ägt. Gården heter Gyvasjö
och ligger i Östra Frölunda, på gränsen
till såväl Nyöbäck som Holsungra socknar.
Sammen till denna kvarn var gjord av frästork-
ar, det var en rätt stor sjö (Gyvasjön) som
var damm. Det var i en bäck, som hade sitt
utlopp från sjön, som denna kvarn var byggd,
blott några meter från sjön. Kvarnen ägdes
privat och var blott för gårdens räkning, plus
fyra till gården hörande torpställen, torpar-
na hade enligt sina kontrakt, rättighet till
fri matning, men de fick själva mala. Fjaren
till kvarnen malde också själv, så det fanns

alltså ingen särskild ⁶nyölnare. Torparna
hade bestämda vissa dagar, som de fick använ-
da kvarnen. Torpställena såldes av beästa-
rens far, men även efterredan försämringen.
hade de samma rättighet till kvarnen, detta
blev skrivigt i deras köpekontrakt. Kvarnen
var ej stor, blott ett par stekar, den ändrades
ej från den byggdes 1830 till 1920 då den rivits ned.
Stocken till Järva vattenhytt var av furukäms
18x18 tum fyrkant, beästaren säger att de sökte
alltid efter den finaste fur de kunde finna
i skogen när stocken behövdes att bytas.
Rugghyttan var av eik, likaså lilla växeln,
även kallad "lyktan". Med denna växel, "lyktan"
reglerades farten av stekarna. På denna
kvarn kunde endas mallas grövre och finare
sammalning några anordningar för siktning
fanns aldrig. För grövre eller finare mättning

7
ändrades stenarnas läge från varandra. Till detta fanns en lyftanordning, denna lyftanordning kom ju också till användning när kvarnen skulle sättas igång, överstenen måste då lyftas upp för att kvarnen skulle gå lätt igång. Vid denna kvarn fanns ett älfiske, som ägaren ensam hade rättighet till. Detta kunde ibland vara ganska givande, fast blott under höstmånaderna, i regel inträffade det ett par nätter under hösten att det kunde bli en 50 st ålar men inga stora. Någon försäljning skedde ej om det blev, som ovan nämnts, så mycket på en gång, gav de bort dem till grannar och vänner. En gång när det blivit en sån där stor fångst försökte berättaren sig på att sälja, det var år 1899 samma år han konfirmerades. Han gick den 7 km långa vägen till Ö. Frölunda kyrkby, men det blev blott denna gång för affärerna

gick dåligt. Han begärde ett pris om 25 öre skåp-
mundet, det blir väl det samma, som 70-80 öre kilet
men han fick ändå inte sålt så mycket.

Säden forkades nästan alltid före malmning, det
ta var nödvändigt för att det skulle gå att måla
i dessa gamla kvarnar och få ett någor-
lunda mjöl. Torpar, Säden forkades i de stora
bakungvar, som alltid fanns såväl i bondgårdar
som i torpstugor. Man forkade äster till "gällstäng-
er" en kraftig stång, som hängde i kökstatet.
Säden fraktades till kvarnen i vanliga säc-
kar, torparna som inga dragdjur hade, fick
bära sina säckar, ett hårt arbete om det var
lång väg att gå och dåligt väglag tex snö,
som klamrade fast vid häskorna. Berätta-
ren talade om en av torparna, som han min-
des sedan sin barndom, som alltid bar säcken
högt upp på huvudet och gick framåtlutad

så själva lyngden av säcken, bar han också
i husudet. Något särskilt förvaringsrum
fanns ej i denna kvarn för säden, ej heller
någon kvarnkammare "våtrum" det behövdes
ju inte, när var och en var sin egen nyöt-
tare. Vad som angår folktro och sägner, säger
berättaren att hans far inte trodde så mycket
på sådant, som folk i allmänhet gjorde vid
dena tid. Ganska allmänt var dock, att man
inte skulle mala Lurardagen och Thomas-
mässonätterna. Detta skulle i en eller an-
nan fall medföra olycka, som t. ex. misslyc-
kande med själva malningen, om det var bröd-
säd, som maldes riskelades också att man
misslyckades med baket, kvarnen kunde gå sö-
der o. s. v. Några särskilda olyckor inträffade
aldrig vid denna kvarn. Nämnas bör kanske också
att vid kvarnen fanns en spänkyvel, med drivkraft från samma
vattenhyvel

^{10.}
Skilnabo i Ästra Frälunda har också funnits
en skvalta kvarn. När den byggts kände inte
berättaren, nuvarande ägaren av gården till,
men han trodde att den daterade sig från
slutet av 1700 eller början av 1800 talet.
Den var privat för gården och ett par torp-
ställen tillhörande husarna. Torparna hade
rättighet till malning, men också skyldighet
att hjälpa till med reparation av såväl damm
som kvarnen i övrigt. Denna kvarn låg
för gården mycket centralt till, bäcken rinner
mitt genom gården alldeles intill husen (nu
är det två gårdar). Denna kvarn rasade ned
1897, det var vid ett vattenflöde, som dam-
fästningen brast och hela kvarnen rasade ned.
Nu finns inget kvar mer än själva kvarnstenen,
den ena ligger i bäcken, den andra ryper vid
bäckkanalen. Dessa stenar är 8 kvanter stora

det var alltså ej någon så stor kvarn. Denna storlek räknades i diameter. Om stenarna mätte 12 kvarter ansågs kvarnen för stor. I Värnhult en nu ödelagd gård här i Fjölunda har också funnits en skvarta. Några upplysningar om denna har jag inte kunnat få. Men enligt upplysningar, som jag lyckats få var vist att så liknande lika. Åkarskult har också funnits en gammal kvarn, om detta var en hjul eller skvarta vet jag ej, men jag tror att det var en hjulkvarn, för den fick sin drivkraft direkt från en sjö. (Kvarnsjö) Det var två mindre gårdar Åkarskult med tillhörande torp, som låg en 6-7 km. långt in i skogsogen, både gården och torpen är nu ödelagda. Högående drivkraft var det alltså att i bäckar med mindre tillgång till vatten var det skvarta. En en sjö, samtidigt var denna hjul.

I Ästra Trölunda kyrkby, ^{12.} har funnits en för
byalaget samfärd ^{12.} hjultvann. Den fick
sin drivkraft från en bäck, som flöter ge-
nom byn här. En $1/4$ del av byn ligger på
ena sidan, $3/4$ på den andra. Hur gammal
den tvannen varigt, eller när den första gång
en byggt upp, är ingen som vet. Bygden och
byn här, som ligger i Årstadalen, är en gammal
byggd och tvannen torde väl ha sig från
den tid, då en sådan drivkraft, som ett
vattenhjul blev känt. Som jag förut nämt
var denna tvann samfärd för byalaget, med
fördämningsrätt före storskiftet 1836.
Med fördämningsrätt menas att hela byala-
get hade ^{samma} rätt till, att dammlyckan skul-
le vara stängd, när tvannen inte användes.
Detta berörde ju i en viss mån, de som ägde
den jord, som blev vattenbruk genom fördämningen.

Berättarens faders svärföräddrar ägde den gård, som genom storskiftet blev tilldelat området kring kvarnen. Berättarens fader och berättaren själv har sedan ägt den, nu äges hälften av den av berättarens söner, dock ej det område, där kvarnen var belägen. Vid storskiftet, som invigdes 1836 och avslutades 1843, innan dess var inte alla smådetaljer klara, bortföll fördämningsrätten. Gården, som fick kvarnen på sin last, behöll den sedan så länge, som den var användbar utan för stora reparationer. När fördämningsrätten bortföll var den ju ej så värdefull längre, det gick ju endast att mala, när det rägnat rikligt så bäcken gav så mycket vatten, att den redan reservvatten kunde driva vattenhyulet. Någon detaljerad uppgift om hur kvarnen såg ut kan jag inte lämna. Några papper, som visar

byalagets rättigheter och skyldigheter till
kvarnen finns inte. Berättaren Per Johansson
som är mycket intresserad av att gammalt, tror
inte att det funnits något skriftligt om en
sådan sak för så långt tillbaka. Det har trol-
igen behandlats och beslutats muntligt på
bystämmarna. Det var en stående regel för,
åtminstone i denna trakt, att allt vad som
gällde ett byalags samfällighet, gick såväl
rättigheter, som skyldigheter ut efter hem-
manets storlek. Vad som gäller en samfärd kvarn
är det ju också naturligt, att en större gård med
mera säd än en liten, använde kvarnen mer och
sålunda fick en större del i reparationerna.
Det fanns ingen särskild myölnare utan var och
en malde åt sig själv. När detta skulle ske
gick de till varandra och frågade, när
han hade tänkt att mala.

Förutom de här nämnda kvarnarna har jag lyckats få reda ^{på} följande, men som jag däremot inte har kunnat få några bestående upplysningar om. Bsta är det ju så, att en gård säljes, den nya ägaren har inte reda på, eller är så intresserad av det gamla, som har varit. Men alla dessa småkvarnar förde ha varit för gårdens och eventuella torpsräkning. Följande namngivna gårdar ligger alla i Trölunda. Brädden en skvalta. Hlid-mellan en skvalta. Stackebasen hyub. Serbäcksbyn obekant om det varit en hyub eller skvalta. Vid de flesta av dessa gamla kvarnar fins ruiner kvar efter dammfästet grundstavar eller dylikt. men det fins ingen, som i sin helhet är bevarad till eftervärlden. I min inledning nämnde jag, att det följande funnits fler, än jag lyckats få reda på, det har det säkert också gjort.

Å Mölneby, en stor gård här i E. Trölunda,
har funnits och finns fortfarande ortens
största kvarn. Den gamla kvarnen var med
säkerhet, den första hultkvarnen här.
När den byggts, har jag inte lyckats utfors-
ka, men där har säkert funnits kvarn
så länge några sådana varit kända.
Det skulle varit ^{höjst} att kunnat precisera år-
talet när den första kvarnen byggdes,
likaså när de börja med förmutning åt
andra, också med förutläggning eller mot
betalning. Jag har också varit på gårds-
kontoret, men några gamla papper över
kvarnen fanns inte, de hade blivit förstör-
da genom eldsvåda, det gamla kontoret
brann ned 1922. Detta var ganska besviket,
det skulle gott varit berättelse att bättra in-
ställ och säkert varit värdefullt för folklivsarkivet

Den gamla ^{kvamen} vären med vattenhyul, damm-
anläggningen var ganska storstad för sin
tid. Det var i en älv (lillån) på samma
plats, som nuvarande kraftstationen är
belägen. Förutom kvamen fanns ett sågverk
och ett spinneri och senare snickeriverk-
stad. Från dammanläggningen fördes vattnet
genom rännor till de olika anläggningarna.
Sågen var först, sedan kvamen, sist spin-
neriet och snickeriverkstaden. Det var alltså
samma vatten kan man säga, som drev vattenhyu-
len, genom rännan försvann inte vattnet
utan fortsatte från ena hyulet, till det and-
ra. Genom älven var ju vattenledningen
god och kraften blev bra, man fortsatte
också med vattenhyul ända till den nuvar-
ande kraftstationen byggdes. En turbin
insattes också men den drev endast en

generator för gårdens belysning, denna anläggning hade utförts 1887 och var enligt gårdens nuvarande ägare Fru Anna Edlund Hansson den första i Sveriges landsbygd. Dessa minne berättare, är ju inte så gamla, men de har arbetat på gården sedan de var små och före dem deras föräldrar. Hansons fader var gårdsmästare, Johansson fader jordbruksarbetare och sedan kraftstationsföreståndare. Den gamla kvarnen hade de i gott minne den var kvar till de var en 14 år gamla. Den var efter dåtida förhållanden en stor kvarn byggd i två våningar, den hade tre par stegar, toppsikt, och ett par stegar, som manns hackelse på, (småsturen balu). Det fanns inga hiss anordningar här för säckarnas an och pålastning, de fick bäras, en grynkvarn fanns också. Kvarnkamra-

fanns för dem som skulle vänta, någon frak-
tering till kunderna trodde inte berättarna
hade förekommit, det var för många kunder
vid denna kvarn till detta. Kvarkammaren
var belägen i ett hörn i kvarens första vå-
ning, om det funnits eldstad mindes berättar-
na ej med säkerhet, men trodde att så varit
fallet. I kvarkammaren samlades de som
väntade att få sin säd mald, man åt av sin
medförda matsäck, tog en sup om man hade
och det hade de för det mesta på den ti-
den, pratade om vad nytt, som tilldragit sig
i bygden, pratade historier och spelade kort.
Mölneby gård räddes ända till år 1885 av Anders
Hansson titulerad "patron". Efter hans död
övertogs Mölneby av ett bolag, mest familjebo-
lag, med Anders Hanssons son Mauritz Hansson
som disponent. Patron Anders Hansson var

fär sin tid en ganska framsynt man, vad
som beträffar såväl jordbruk, kvarndrift,
mejerirörelse m.m. Han köpte intill Mölneby
liggande gårdar, som slogs tillsammans, odla-
de massor av jord, köpte skogar och gårdar
som aronderades ut, vad som gällde maskiner
köpte han så fort sådana blev kända, detta
gäller också kvarnen. Toppsikten, som fanns
i den gamla kvarnen var ju en mynhet, som
inte fanns i någon annan kvarn på flera mils
omkrets. Betalningen till denna kvarn förde
helt ha erlagts i tull, en viss tull togs efter
tunna, ungefär 2 "kayre" per tunna, riktigt
exakta tullavgifter har jag inte lyckats få.
Fördelen med tullavgiften var ju att man
inte behövde ge ut några penningar, färr
i tiden var det ju out om sådana och det var ju
för övrigt mycket annat som betalades "in natura".

Nackdelen med full var nog, att om mjölnarens
inte ville vara fullt ärlig, utan tog för mycket
full var det nog svårt för kunden att kontrollera
detta. Om detta har jag hört många historier
berättas, men jag har inte hört berättas om nå-
gon mjölnare, som bötfäddts för att han tagit
för mycket full. Men hos allmänheten fanns en viss
missfästanke, att mjölnaren ville fulla för mye-
ket, detta torde varit lika vid alla fullkvarnarna.
Vissa tider hade gården anställd mjölnare och
mjölnardrängar, vissa tider bortanvänderad, hur
arrendet var vid den gamla kvarnen, vet jag
ej, som förut nämnts är papper över detta bort-
sett någon av de gamla arrendatorernas aukti-
oniga, som kanske vetat det, är mig inte bekant
var de fins. Hefiske fanns vid denna damman-
läggning, ett ganska givande sädant, men
det tillfälls ägarena, jag skall återkomma till detta
senare.

21.

År 1907 byggdes i Mälmeby en ny eldriven kvarn. Kraftstationen är byggd på den plats där den gamla kvarnen var. Denna kvarn var för sin tid fullt modern och är fortfarande, den har vad som angår maskiner, följt tidens utveckling och senast 1953 skedde utbyte med valsverk och nya reusmaskiner. Den var redan 1907 försedd med hissanordning för mottagande och pålastning av säckar. Denna hissanordning, gick för dess ändamål utvändigt, det var en länk, som fästades vid säcken, som sedan hissades till önskad våning där den svängades in, samma hissanordning finnes ännu idag. Från inuti kvarnen finns denna anordning, för upphissning av säckar från bottenvåningen, eller rättare sagt har funnits till 1953, nu går myölet genom lufttryck genom frummor upp från botten. Här börjar anställda gårdens mynnare vid

22.

denna kvarn, rysk råg köptes och maldes
men denna affär blev dåligt ekonomiskt
lönande. Samma mylmäns ärendesade se-
dan kvarnen, hans ärendorätt för känner jag
ej till, men i ärendorättelsen ingick bostad
och i samma hus en affärslokal för en vanlig
lanthandel. Denna kvarn hade 5 par stekar
och ett stort valsverk, valsverket var någon-
ting nytt för orten och drog massor av tron-
des. Som jag förut nämt tillhörde Mölnby ^{nu} ett
aktiebolag men de fortsatte i samma stil, som
gamle påken Flanjon gjort, med anskaffning
av nya maskiner. Mölnby är i dag med en utgård.
Vränglarp har 256 tunland Ekergård, före 1914 då
bolaget upplöstes och gårdarna såldes (Mölnby och
Vränglarp köptes då disponant Flanjon) ägde de
nästan alla större gårdar här i Frölunda, så de
hade mycket egen användning för kvarnen.

År 1916-1930, arenderades Mälneby kvarn
av berättaren Karl Pedersson. Förutom kvar-
nen ingick i arendet, bostad med affärslägen-
het 7 tunnland jord och ladugård. Tillsammans
för detta betalade han 4.500 kr. pr år, och
skulle mala all säd från Mälneby, för kal-
va gällande förmåningstaxa. Förmål-
ningstaxan var, för grönning 1 kr, sammal-
ning: fjummåning 1.50. Valsiktning 3.50 alt
per 100 kilo. Denna tid, som han började
sitt arendo, även under första världskriget
var nog den tid, som den mästa förmål-
ningen skett å denna kvarn. Länga tider
gick kvarnen dygnet runt, många bönder
fick vänta ett helt dygn för att få mallet
med sig hem. Detta var beroende av att
det inte fanns någon mer kvarn med valsverk
på flera mils omkrets. Ransoneringen under

första världskriget var ju så att jordbrukarna
och de som var anställda i gårdarna hade sk.
självhushåll och var då tvungna att få sin bröd-
spannvävs vasssiktad om de ville ha något bättre nytt
fäst och främst gäde det vete. Karl Andersson
hade förmåningskort från 23 socknar. Ekonomiskt
var säkert arendet lövande denna tid, men och så be-
kymmersamt, folk hade inte då som nu, allmänt
telefon, utan körde till kvarnen helt på måfå,
utan att veta hur länge de fick vänta. En del
bönder hade en 4 mil väg att köra med hästskuts.
I denna kvarn fanns ingen kvarnkammar, den
var från början inte avsedd för långväga kunder.
Berättaren säger att de fick vänta i hans bo-
stad, som hade otur att få vänta länge.
Väsling mot tull var så gott, som helt försumma
dessa år, genom självhushållen, och var en vin-
stildelning per person, ville ingen ge bort av sin

lilldelade spannmål i tull. Men på foderspannmål var ju berlag i så stort att varje jordbrukare, efter skördenyttkattning, var skyldig att till staten leverera ~~ett~~ viss kvantitet. De betalade då hellre, än de lät tulla av den säd de hade kvar. Självtushållen torde varit en bidragande orsak till tullsystens försvinnande. Tull har visserligen, sedan den förskunnit, men ej i samma skala, som före första världskriget och är nu vist helt försvunnen. Säckarna hade bönderna i regel märkta, antingen med hela gårdsvannet målat på säcken, eller förkortning av detta namn, mycket förskunnade var också en trästicka med gårdens namn, som var fästad i det snöre, varmed säcken var bunden, nyöt efter egen säd vilka ^{alla} ha. Någon agrisnyttförsörjning för i kvarnen erhållet tullen, hade berättaren inte.

Vid den gamla Mälneby kvarn och vid den
nuvarande kraftstationens dammanläggning-
ar, har funnits och finns fortfarande ett gö-
vande ålfiske. Jag kanske kommer för långt
från ämnet, när jag nu skall beskriva detta
ålfiske, men det har varit så betydande, så
jag anser att det behöver sin förklaring.
Som jag fört nämt fanns och finns fortfarande
denna dammanläggning i Lillån. Denna
å kommer från sjön Kalven, och rinner ut
i ån ännu några hundra meter nerom fol-
ket. Lillån är blott en 10-12 km lång. Sjön
kalven är ganska stor, och har genom ka-
nalsystem förbindelse med Svansjöarna och
sjön Fegen. Sjön fegen är stor, hela denna
vattenväg har Mälneby genom gamla hävdes
ensam väst till. Ingen strandägare får alltså
helt stänga Lillån någonstans, samma är

förhållandet med Gänshults kanal, annat fiske
än med avstängningsanordning är ju inte förbjudet
genom denna gamla rätt har di ju blivit så gott
som ensamma om ålfisket. Mycket byxfiske
har förekommit, vilket lett till processer.
Mölneby har också rättighet till helt avstäng-
ning vid dammen, detta brukas vist inte
samma vara vanligt. Vid normalt vatten-
stånd, går inget vatten genom dammen utan
att passera stängningsanordningarna för ålfisket.
Sedan några år tillbakas regleras vattenståndet
särvt i Fegen som i sjön Narven av Ångströms
kraftaktiebolag. Sedan denna reglering börja-
de är inte ålfisket så givande som förr. Den
bästa tiden för ålfisket är Aug månad, men hela
sommaren brukas den ju att gå. Rekordet för
ålfisket i Molneby är 2.65 kilo på ett dygn.
Försäljningen sker till Borås-Göteborg m.fl. platser.

Med dessa mina appteckningar angående kvar-
nar har jag gjort så gott jag kunnat. Någon
mer kvarn än på Mölnesby, som är i verksam-
het nu inom Ö. Tiölunda socken finns inte.

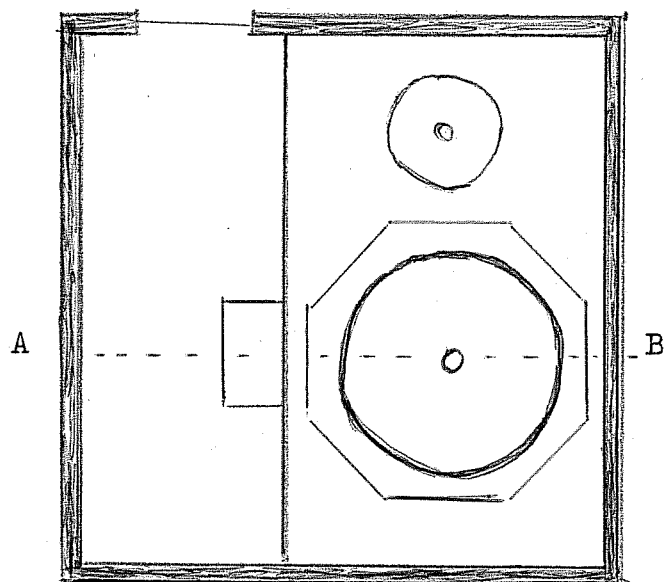
Däremot finns på varje gård, som är av någorlunda
storlek, s.k. hemkvarnar, dessa driver med
alkraft och användes till gröning och mal-
ning av säd till grisar. Malning av brödsäd
sker ej på dessa kvarnar. Självt hade jag
västnat att jag skulle kunnat samlat mera
med bevismaterial till mina appteckningar
älså gamla kontraktshandlingar, ritningars
foto m.m., men jag har inte lyckats med
dessa, mer än över Tövebo gamla skvätt-
kvarn. Om jag senare lyckas affarska
sådant skall jag sända dem då.

Som avslutning på dessa mina rypleckning-
ar angående kvarnar och kvarndrift, blir en
s. k. vindmotor, som även användts till drivkraft
för kvarn. Varför jag tar med detta är därför
att det aldrig före eller senare har funnits
någon liknande drivkraft här i Fölunda.
Den vindmotor fanns på en gård, som heter
Stommen belägen intill Hyskan. den ägdes
då av Albin Abrahamson, fader till berättaren
Gustav Abrahamson. Albin Abrahamson kom
som 18 årig med sin fader till Stommen, 25 år
gammal övertog han gården, sedan hans fader dött.
Varken hans fader eller han hade förut sysslat
med jordbruk, de hade förut varit köpmän
i Arboga och Stockholm. Albin Abrahamson
hade en väldig ^{leury} för att mytt och helst mekaniskt.
Han lät år 1894 bygga en vindmotor, ovan
ladugårdstaket. Byggmästare var en person

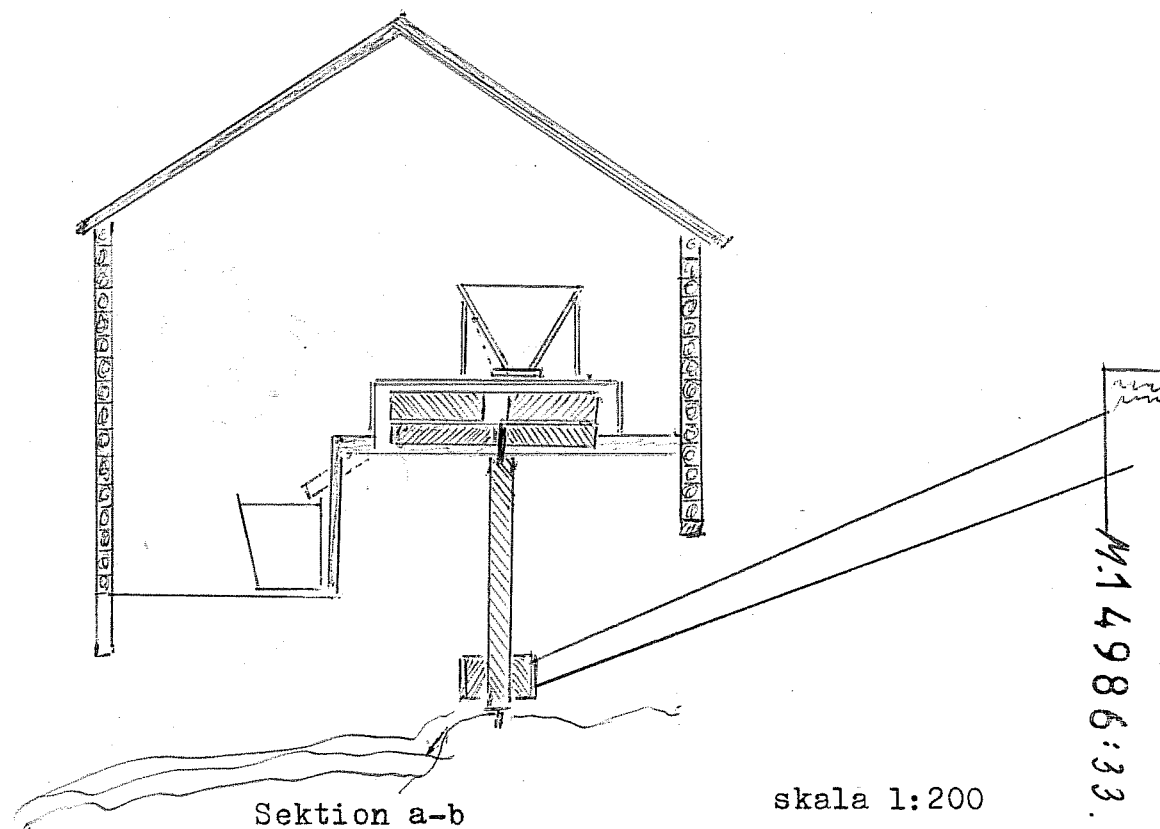
som varit i Amerika och specialiserat sig på att bygga sådana vindmotorer. Hans namn var Malmfärdt. Från takåsen till hjulet, som skovelarna, "vingarna" var fästade på, var 18 fot, hjulet var 24 fot och den bärande axeln var en 3 tum stor stålaxel. Vingarna eller skovelarnas antal var 16. Dessa vindmotorer var utrustade med en självreglerande stopp och startanordning. Drikkraften överfördes från vindmotorn av en rät nedgående axel, som genom kugghjul drev en vanlig hästaxel. Från vandringen tog man sedan drifkraft till vad, som behövdes vid gården, fröskning, kapning, malning, vilket skedde på en Viktoria-kvard med stålvalsar. Enligt berättaren var denna drifkraft bra, fast obeständigt, en gång när det varit hård vind och de avvänt vindmotorn hela dagen frångående stoppanordningen och vindmotorn

gick med överfart och de hade ingen mög-
lighet att få stopp på den. Slutligen bör-
jade lagren att gå varma och två av gårdens
forare fick stanna kvar hela natten för
att smörja dessa. Det gick för bra ibland
altså, ägaren tröttnade på denna obestän-
diga kraft, vid vindstilla kunde det gå lång
tid, som den ^{var} oanvändbar. På denna gård
körde de också kvarnen med vandring
som drogs av hästar eller oxar. Stortmen
är den enda gård här i Frölunda, som jag
har kunnat få reda på, att en kvarn körts
med vandring. Förklaringen ligger nog i, att
det inte var många gårdar, som hade sådana
kvarnar vid denna tid.

Skiss i princip av skvaltkvarn å Törebo i Östra Frölunda socken

Plan

Sektion a-b

skala 1:200

Västergötland
Kinds hd.
Ö.Frölunda sn.

Inl. av Axel Johansson, Hid
år 1954.

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforskning
vid Lunds universitet

Hid i nov. 1954

Ant. Jön

M.14986:33.